

AMIR TEMUR DUNYO OLIMLARI NIGOHIDA

Jizzax akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi
Abdushukurova Aziza Haydar qizi
Jizzax viloyati Baxmal tumani 84-maktab
tarix fani o'qituvchisi
Yusupov Ilyos Zafar o'gli

Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Ispaniyalik mashhur tarixchi Rui Gonsales de Klavixo ancha vaqt davomida Amir Temur saroyida yashagan. O'sha vaqtda nafaqat Ispaniya, balki butun Yevropa Klavixo asarlari orqali mamlakatimiz, bu zaminda yashovchi xalqlarni tanigan. Amir Temur davlatida yuritilayotgan siyosat, mintaqamizdagi siyosiy jarayon, xalqimizning madaniyati va ilm-fanda erishgan yutuqlaridan boxabar bo'lgan.*

I.A.Karimov *O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti.*¹

Amir Temur davrini boshqatdan o'rganishimiz lozim. Nega deganda Amir Temur tuzuklarini o'qisam xuddi bugungi zamonning katta-katta muammolariga javob topganday bo'laman.

I.A.KARIMOV.²

Istiqlol tufayli xalqimizning buyuk avlod-ajdodlarimiz yaratgan bebaho ma'naviyat sarchashmalaridan bahramand bo'lish davri yetib keldi. Ulug' allomalarimiz, buyuk mutafakkirlarimiz, ruhi-pok bobokalonlarimiz nomlarini xalqimiz duolar bilan eslashmoqda va ularga haqqoniy xurmat-ehtirom ko'rastmoqda.

Biz - buyuk avlod-ajdodlar vorisimiz, xalqimizningning ko'xna va boy tarixini davom ettiruvchilarimiz. Juda kata davrni qamrab olgan ulug' tariximizning insoniyat taraqqiyotida katta o'chmas iz qoldirgan bir qismi xazrati Amir Temur faoliyatida mujassam bo'lgan.

Bu ulug' zotning abadiyatga muhrlangan buyuk ishlarni o'sha davr yevropa hukmdorlari tasannosiga sazovor bo'lgan. Xususan Ispaniya, Fransiya, Angliya qirollari o'z elchilari orqali ulug' hukmdor bilan o'zaro aloqa olib borishgan.

Amir Temur odatda Yevropa mamlakatlariga masihiylik dini peshvolarini elchi qilib yuborgan. Franiisko, Fransisko Sadru, Sultoniya shahri arxiepiskopi Ioann ana shunday vazifalarni ado etganlar. Misol uchun, 1402 yilda Ioann Fransiya va

Angliya qirollariga Sohibqironning maktublarini olib borgan. Musulmon diplomatlardan faqat Muhammad Keshiygina Yevropaga borishga muyassar bo'lgan. Bu ham uning qobiliyatidan, bir necha tillarni, ehtimol, Yevropa tillaridan birini bilganligidan dalolat beradi. O'sha davrda Amir Temurning shuhrati butun Yevropaga tarqalgan edi. Shu sababli Muhammad Keshiy Kastiliya qirolu Don Enrike III huzurida katta hurmat-e'tibor bilan kutib olinadi. U qirol saroyidagi va yirik zodagonlar qasridagi qabullarda ishtirok etadi. Qirol unga Rui Gonsales de Klavixo boshchiligidagi o'z elchilarini qo'shib, hurmat-ehtirom bilan Samarqandga kuzatib qo'yadi 1403 yili ispanlarning ikkinchi elchisi Klavixo bilan birga Muhammad Keshiy uzoq va mashaqqatli yo'l bosib, 1404 yilning avgust oyi oxirlarida Samarqandga yetib keladi. Sohibqiron Kastiliya elchilariki 8 sentyabr kuni Samarqand tashqarisidagi Dilkusho bog'ida qabul qiladi. Ular bilan kelgan Muhammad Keshiy ham ispaniyaliklar kiyimini kiyib olgan edi, deb guvohlik beradi tarixiy manbalar. Xususan: «Temurbekning Kastiliya qirolu huzuriga yo'llagan elchisi ham biz bilan birga edi. Ispancha kiyingan elchini ko'rib, vatandoshlari kulib yuborishdi», deb yozadi Klavixo.³

Atoqli o'zbek faylasufi, Akademik Ibrohim Mo'minov Amir Temur va Temuriylar saroyida uzoq muddat solnomachi bo'lib islagan mashhur tarixchi Sharafiddin Ali Yazdiyning asarini tahlil qilib aytishicha, u biror masalani hal etishdan oldin shu sohaning bilimdon odamlari, olimlari bilan maslahatlashar, so'ng aniq qaror qabul qilar edi. Uning olimlar bilan qiladigan maslahatlari har xil darajada va turli shakllarda bo'lardi. Bu fikrlar yevropalik olimlar nigohida ham, o'sha davr Amir Temur huzurida bo'lgan barcha elchilar esdaliklarida ham o'z aksini topgan. Amir Temur shaxsiyatidagi bu xususiyatlarini sohibqironning angliyalik tadqiqotchisi Hilda Xukxem xonim ham qayd etgan.⁴

Amerikalik olim Kornel X. Fleyslar turkiy davlatlar boshqaruvida uchta o'zaro bog'liq tamoyil - shariat, qonun va amir muhim bo'lib, ular o'z navbatida din, davlat hamda boshqaruvning turkey yo'li bilan bog'liqlikdir deb yozgan.⁵

Sharqiy Rim imperiyasiga qarashli Pera shahri tarixida kutilmagan voqea sodir boldi. Shahardagi genuyaliklar talabi bilan Amir Temur tomonidan yuborilgan elchilik sharafiga Sohibqironning katta qizil bayrog'i Perada ko'tarilgan. Eng muhimi Temurbek elchilarining sardori Dominikian tariqatining rohibi avliyo ota Fransis ekan. Bu bilan Amir Temur elchi sifatida ham bilimli, obroli, qobiliyatli shaxslarni tanlaganiga yana bir bor guvoh bo'lishimiz mumkin.⁶

Amir Temur tarixini, shaxsiyatini o'rganishda fransuz olimlari yetakchi o'rinda turadi. Xususan, fransuz sharqshunoslarining Amir Temur va Temuriylar

davri tarixini o'rganish miqyosi keng bo'lib, ular o'sha davr boshqaruv va harbiy tizimini, madaniyatini, dini, falsafasi va ilmiy tafakkurini atroflicha yoritadi. San'at va me'morchilik fransuz olimlari uchun alohida va doimiy qiziqish mavzusidir. Temuriylar Uyg'onish davriga bag'ishlab ular yozgan asarlar, o'tkazgan ilmiy anjumanlar va ko'rgazmalar shundan dalolat beradi. Sho'rolar davrida Amir Temur tog'risida iliq so'z aytish ayb, hatto jinoyat hisoblanadigan bir paytda, ya'ni 1987-yil 22-martda Parijda "Temuriylar davri tarixi va san'atini o'rganish va fransuz-o'zbek madaniy hamkorligi" uyushmasi tuzilgan. Uyushma Amir Temur va Temuriylar davri tarixi va madaniyatini targ'ib qilish borasida dunyoda birinchi tuzilgan tashkilotdir. Uning asosiy maqsadi Amir Temur va Temuriylar madaniyati, san'ati, shuningdek, Buyuk ipak yo'lining muhim qismi, sharq va g'arb madaniyatlarining chorraxasi bo'lmish Markaziy Osiyo tarixi va uning jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan ulkan hissasi bilan keng fransuz ommasi bilan tanishtirishdan iborat. Uyushma turli Temurxonlik kechalari, ilmiy anjumanlar, ko'rgazmalar o'tkazib turadi.

Shu o'rinda yana bir sharqshunos olim A.Ye.Snesarev ning fikri ham e'tiborga sazovordir. U shunday deb yozgandi "Osiyoning xaqli ravishda shuxrat qozongan harbiy yo'l boshchilarini kamsitib Amir Temur kabi atoqli sarkardalarni mamlakatni shafqatsizlarcha vayron etgan, qonxo'r, telbanamo kimsalar qatoriga qo'shishlarini g'arazgo'ylik, g'ayriilmiy tarzda bir yoqlama yondashish deb baholayman. Masalaning tafsilotiga berilmay, buni o'taketgan anglashilmovchilik yoki noxaqlik deb hisoblashga ijozat bergaysiz."

AL'FONS DE PAMARTI fransuz tarixchisi: "din, tibbiyot, tarix, huquq va astronomiya sohalarida Amir Temur o'ta biluvchi edi. Ko'p o'qigan edi. Osiyoning eng unumli uch: turk, arab, fors tillarini mukammal bilgan qudratli hukmdor edi."

IBN XALDUN (Suriyalik arab tarixchisi va mutaffakiri): "Temur podshohlar va xalqlar siyratlarida bilimdon, Sharq u G'arb tarixining otasi va onasi edi."

ALISHER NAVOIY: "Temur Qo'ragan... agarchi nazm aytmoqqa iltifot qilmaydurlar, ammo nazm va nasrni ondoq xo'b mahal va mavqeyida o'qubdurlarkim, aningdek bir bayt o'qig'oni ming yaxshi bayt oytqonicha bor."

LGOFET D.N. : Ovro'pada konstitutsiya haqida oddiy tushunchaga ega bo'lmagan bir davrda uning davlatida qonunlar majmuasi bo'lgan, uning hokimiyatida fuqarolarga adolat bilan munosabatda bo'lingan, hatto moliyaviy masalalarda ham qat'iy tartib o'rnatilgan".

IBN ARABSHOH : Temurni yetti iqlim sohibqironi, yeru suvni idora qilgan podshohlaru sultonlar jahongiri deb aytadilar. Temur odamlarga mehribon bo'lib,

sayyidu shariflarni o'ziga yaqin tutardi. Ulamolar va fozillarga to'la-to'kis izzat ko'rsatib, ularni har qanday kimsadan batamom muqaddam ko'rardi.”

XILDA XUKXEM (ingliz tarixchisi) : “ Temur bu yerda kurrai zamin aylanasi yaetti iqlim va yetti osmondan iborat ekanligidan xabar topadi. Amir Temurning savodi, bilimi o'ta yuqori darajada bo'lganligi ayon bo'ladi”.⁷

Haqiqatdan ham, oradan 685 yil o'tibdiki, buyuk sohibqiron siymosi nafaqat xalqimiz, qolaversa, dunyo axlini ham xayratga solib kelayotganligi yuqoridagi fikrlarimizning yaqqol tasdig'idir.

O'zbekiston qahramoni, xalq shoiri Abdulla Oripov yozganidek:

„Tarixdagi ulug' zotlarni mahobatli tog' cho'qqilariga o'xshatish mumkin. Cho'qqining salobati ko'z oldimizga doimo namoyon bo'lib turgani bilan uning bag'rida atrofida qanchadan qancha sir-u sinoatlar bor. Uning hududida qo'rqinchli g'orlar va chechaksiz adirlar, turfa jonzotlar, sayroqi qushlar mavjuddir. Biz buyuk sohibqiron bobomiz Amir Temur xazratlarini dunyoda neki eng kuchli, neki eng jozibali, neki eng mahobatli bo'lsa o'shanga qiyoslashimiz mumkin. Bu ulug' zotning tarjimai xoli, jo'nroq aytganda, hayoti va faoliyati bizga ma'lum bo'lsada, biroq biz eslatgan cho'qqi yoxud ulkan kema yanglig' bu muhtasham siymoning nomi bilan bog'liq biz bilmagan, rivoyatlar, hikoyatlar yer yuzi bo'ylab kezib yuripdi. Odamzodning har bir avlodi yoxud har bir xalq Sohibqiron haqida o'z tasarrufiga ega bo'lishga intiladi hamda bu yulduz haqida afsonalar ham to'qiy boshlaydi.”⁸

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Xalq so'zi” gazetasi 2003-yil 28-yanvar soni.
2. L.Keren, A.Saidov “Amir Temur va Fransiya” Toshkent “Adolat” 1996. 5-bet.
3. U.Jo'rayev, B.Ermatov “Amir Temur Yevropa elchilari nigohida” Toshkent G'afur G'ulom nashriyoti 2007-yil 5-bet
4. N.G'oyipov “Amir Temur davri ma'naviyati” Toshkent G'ofir G'ulom nashriyoti 2001-yil 12-13-bet.
5. L.Keren, A.Saidov “Amir Temur va Fransiya” Toshkent “Adolat” 1996 50-bet.
6. X.Sobirov “Amir Temur saltanatida xavfsizlik xizmati” Toshkent 2010 376-bet.
7. WWW.ZIYO.NET
8. X.Sobirov “Amir Temur saltanatida xavfsizlik xizmati” Toshkent 2010 430-bet.